

บทที่ ๕
กรณีศึกษาชุมชนบ้านเป็ดใน ตำบลห้วยน้ำขาว
อำเภอเมือง จังหวัดตราด

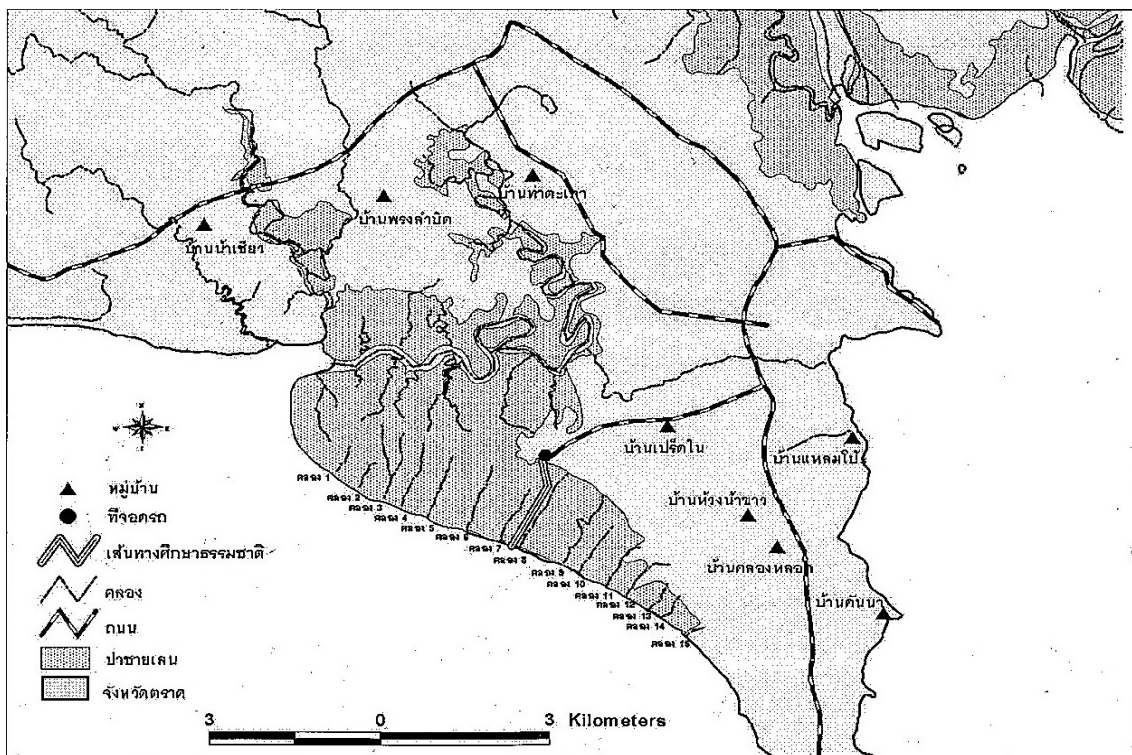
๕.๑ องค์รวมของความหลากหลายทางชีวภาพท้องถิ่น

หมู่บ้านมีลักษณะเป็นพื้นที่ดอนอยู่สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ ๒๐๐ เมตร ด้านทิศตะวันออกของชุมชนเป็นสวนยางและสวนผลไม้ ทิศตะวันตกเป็นพื้นที่นาทุ่งและพื้นที่นาร้าง ถัดจากนาทุ่งไปเป็นพื้นที่ป่าสงวนป่าชายเลนท่าตะเภา-น้ำเขียว เดิมที่ตั้งของชุมชนมีพื้นที่ป่าที่อุดมสมบูรณ์ ประกอบด้วยพืชพันธุ์ต่างๆ ทั้งพืชและสัตว์ ในชุมชนมีพื้นที่ป่า ๒ ประเภท คือ

(๑) ป่าบก คือ บริเวณที่ดอน มีต้นไม้ทั้งที่เป็นสมุนไพรและพืชที่กินได้หลากหลายชนิด ปัจจุบันพื้นที่ป่าบริเวณนี้ได้กลายเป็นที่ตั้งบ้านเรือน สวนยางพาราและสวนผลไม้

(๒) ป่าล่าง คือ บริเวณที่ลุ่มและพื้นที่ใกล้ป่าชายเลน ในอดีตใช้เป็นพื้นที่ปลูกข้าว ปัจจุบันเปลี่ยนแปลงอาชีพจากการทำนาข้าวมาทำนาถั่วแบบพัฒนาและแบบธรรมชาติ

ในอดีตชาวบ้านเคยใช้เป็นพื้นที่ปลูกข้าว แต่ปัจจุบันมีเพียงนาทุ่ง บ่อเลี้ยงสัตว์น้ำ หรือพื้นที่ที่ไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้

ภาพที่ ๕.๑ แผนที่ป่าชายเลนบ้านเปร็ดในและชุมชนรอบข้าง

ป่าชายเลนบ้านเปรี๊ตใน ตั้งอยู่บริเวณปากแม่น้ำและชายฝั่งทะเล มีป่าชายเลนที่ทำการอนุรักษ์ประมาณ ๑๒,๐๐๐ ไร่ จากการสำรวจของชาวบ้านพบว่า สามารถแบ่งพื้นที่ป่าชายเลนได้เป็น ๓ ประเภทตามระยะทางจากทะเล นั่นคือ ป่าชั้นนอก อยู่ติดทะเล พบเสมขาว เสมดำ โปรงแดง ลำพู โปรงแดง และลำพู เป็นไม้หลัก ถัดเข้ามาเป็นป่าชั้นกลาง สามารถพบ โกงกางใบเล็ก โกงกางใบใหญ่ ตะบูน และพังกา เป็นต้น และป่าชั้นในสุด เป็นพื้นดินอยู่ห่างจากทะเลที่สุด มีตาตุ่มทะเล ลำมะงา ปอทะเล และปรังเป็นส่วนใหญ่ โดยรวมพบพรรณไม้ในป่าชายเลนทั้งหมด ๓๘ ชนิด ทั้งหมดประกอบเป็นชั้นไม้ต่างกัน 3 ระดับ คือ ไม้พื้นล่าง ไม้ชั้นกลาง และไม้เรือนยอด พืชแต่ละชนิด ต่างมีหน้าที่และความสำคัญในการดำรงชีวิตของสัตว์ในป่าชายเลน บริเวณลำคลอง ๑๒ สาย ทะเลและแผ่นดินให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างปกติสุข ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงความเป็นอยู่ของชาวบ้าน

๕.๒ ความสำคัญของความหลากหลายทางชีวภาพต่อชุมชนบ้านเปรี๊ตใน

ชุมชนบ้านเปรี๊ตในผูกพันกับป่าตั้งแต่เริ่มตั้งชุมชนจนกระทั่งปัจจุบัน โดยเฉพาะในการดำรงชีพด้านต่างๆ ดังนี้

๕.๒.๑. แหล่งอาหาร คนทั้งชุมชนจะต้องพึ่งพาป่า ทั้งป่าบก ป่าชายเลนและแหล่งน้ำ ในการหาอาหาร ชุมชนในอดีตจึงประกอบด้วยอาหารที่ได้จากป่าบก และอาหารทะเล ลักษณะการเลี้ยงชีพ แถบไม่ต้องซื้ออาหารจากภายนอกชุมชน เมื่อผู้ใดหามาได้มากก็จะนำมาแบ่งปันกันกับเพื่อนบ้าน ป่าถือเป็นแหล่งอาหารที่เลี้ยงปากท้องของคนในชุมชน สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตการดำรงชีพด้วยการหาอยู่หากินจากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน

๕.๒.๒. แหล่งสมุนไพร เนื่องจากชาวบ้านอยู่ห่างไกลและการคมนาคมไม่สะดวกจึงทำให้การรักษาแบบสมัยใหม่ยังไม่แพร่หลายในหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านในอดีตจึงมักใช้ประโยชน์จากพืชในป่ามาปรุงเป็นยาสมุนไพร ภายในหมู่บ้านมีหมอพื้นบ้านที่รักษาโรคด้วยสมุนไพรหลายท่านและสามารถนำประโยชน์จากสมุนไพรมาใช้รักษาได้หลายโรค แม้เวลาต่อมาระบบสาธารณสุขแผนใหม่จะแพร่หลายเข้ามาในชุมชนมากขึ้น บทบาทของการรักษาแผนโบราณเริ่มลดลง แต่ความรู้ดังกล่าวก็ยังไม่สูญหายไป ยังมีผู้ให้ความนิยการรักษาโรคด้วยสมุนไพรอยู่ในปัจจุบันพืชสมุนไพรของชุมชนได้ถูกพัฒนาขึ้นจากการนำมาปรุงยาจนกลายเป็นส่วนประกอบของขนมและอาหาร เกิดจากการดำเนินงานของกลุ่มแม่บ้านเกษตรบ้านเปรี๊ตใน ได้แก่ การนำสมุนไพรจากป่าชายเลน จำพวก ขลุ่ เบญจมาศน้ำเค็ม และเหงือกปลาหมอ มาทำข้าวเกรียบ

๕.๒.๓. การใช้เป็นวัสดุก่อสร้าง ชาวบ้านเห็นถึงความสมบูรณ์ของป่า จึงได้นำมาใช้ประโยชน์ในการสร้างบ้าน การใช้ไม้สร้างบ้านในอดีตมีการเลือกใช้ไม้โดยวิธีการตัดต้นไม้เท่าที่จำเป็น โดยใช้เครื่องมือที่ไม่ทำให้ต้นไม้ถูกตัดอย่างรวดเร็ว เช่น เลื่อยลันดา ซึ่งใช้เวลาในการเลื่อย

ต่อต้านนาน และที่สำคัญบุคคลที่สามารถใช้ไม้ได้ต้องเป็นบุคคลที่ยากไร้เท่านั้น จึงสามารถขอใช้ไม้ได้

นอกจากนี้ ในด้านการป้องกันคลื่นลม กรองอากาศ และยังเป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับคนภายนอกกับชุมชน ทั้งสร้างจิตสำนึก การสร้างองค์กรชุมชนให้ชุมชนเข้มแข็ง การปรับตัวในอนาคต ก็ได้รับการตระหนักถึงความสำคัญของชาวบ้านเปรี๊ตใน

๕.๑ ประวัติการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพของบ้านเปรี๊ตใน

๕.๑.๑ ช่วงก่อนเกิดปัญหาป่าชายเลนถูกทำลาย (แรกตั้งชุมชน - พ.ศ. ๒๕๒๕)

ด้วยสภาพภูมิประเทศที่ประกอบไปด้วยพื้นที่ป่าไม้ทั้งป่าบกและป่าชายเลน ยุคแรกในการเริ่มตั้งชุมชน ชาวบ้านต้องบุกเบิกที่ป่าบกเพื่อเป็นแหล่งที่ตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนโดยการถางป่า หลังจากที่บ้านเริ่มตั้งถิ่นฐานและขยายบ้านเรือนหนาแน่นขึ้นเรื่อยๆ สภาพป่าบกก็เริ่มหายไปกลายเป็นชุมชน การปลูกบ้านจะใช้ไม้ในป่าทั้งที่เป็นป่าชายเลนและป่าบกเป็นวัสดุก่อสร้าง ชุมชนบ้านเปรี๊ตในจึงผูกพันกับป่า ป่าเป็นสิ่งที่สำคัญของชุมชนที่สามารถตอบสนองความต้องการในการดำรงชีพ

๕.๑.๒ ช่วงที่เกิดปัญหาป่าชายเลนถูกทำลาย (พ.ศ. ๒๕๒๖ – ๒๕๓๑)

สถานการณ์ในช่วงเวลานั้น คือ ภาครัฐได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการป่าชายเลน เริ่มจากประกาศเขตพื้นที่ป่าชายเลนของชาวบ้านเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติชายเลนท่าตะเกา-น้ำเขียวเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๓ จากนั้นนายทุนจากจังหวัดสมุทรปราการและสมุทรสาคร ได้เข้ามาทำนา กุ้งในพื้นที่บ้านเปรี๊ตใน โดยเช่าที่นาของชาวบ้าน เมื่อการทำนากุ้งได้กำไรดีกว่าทำนาข้าว ชาวบ้านจึงเริ่มหันไปทำนากุ้งกันมากขึ้น ช่วงแรกมีการทำนากุ้งในแถบคลอง ๑๑ และคลอง ๑๒ ก่อนวิธีการเลี้ยงเป็นแบบธรรมชาติลงทุนไม่สูงแต่ได้กำไรดี แต่การเข้ามาของบุคคลภายนอกก่อให้เกิดความขัดแย้ง ทำให้เกิดปัญหาระหว่างชุมชนกับป่าชายเลน ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม และความเป็นอยู่ของชุมชน คือ

วิถีชีวิตชาวบ้านเปลี่ยนแปลงไป โดยในด้านการผลิตนั้น ชาวบ้านหันไปนิยมการเลี้ยงกุ้งจากการส่งเสริมของคนภายนอก ส่งผลให้พื้นที่การทำนาต้องลดลง เพราะปัญหาน้ำเค็มไหลเข้าสู่ลำน้ำของชาวบ้านจนผลิตเกิดความเสียหาย ทำให้ชาวบ้านเกิดการขัดแย้งกันระหว่างชาวนากับคนเลี้ยงกุ้ง การพูดคุยกันระหว่างในชุมชนเพื่อเจรจาหาข้อสรุบนั้นคนส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการทำนากุ้ง จึงทำให้กลุ่มชาวบ้านที่มีอาชีพทำนาต้องปรับตัว ยอมรับกระแสของสังคม จนทำให้ชาวบ้านบางคนต้องเปลี่ยนอาชีพมาทำนากุ้งแทน บางส่วนก็เปลี่ยนอาชีพไปทำสวนผลไม้

ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน นายทุนร่วมกับนักการเมืองท้องถิ่นบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนเข้าไปทำนากุ้งในพื้นที่ป่าชายเลน บุคคลภายนอกหลอกชาวบ้านว่าจะมาสร้างคันกั้นน้ำเค็มให้ เพราะในขณะนั้นเกิดปัญหาน้ำเค็มทะลักเข้ามาข้าว ต่อมาในภายหลังชาวบ้านจึงรู้ว่านายทุนจะเข้า

มาขุดคันดินเพื่อทำเป็นคันคลองตัดขวางระหว่างที่นาของชาวบ้านกับป่าชายเลน พร้อมทั้งลักลอบเข้าไปทำนาถ้างในเขตป่าสงวนแห่งชาติท่าตะเกา-น้ำเขียว ที่อยู่ในพื้นที่บ้านเปรี๊ตใน ซึ่งนอกจากจะสร้างความเสียหายให้กับป่าชายเลนแล้วยังส่งผลกระทบต่ออาชีพดั้งเดิมของชุมชน คือ การทำนาข้าว พื้นที่นาซึ่งเคยได้ผลิตข้าวบ้างก็ไม่สามารถใช้ได้อีกต่อไป นอกจากนี้การขุดคลองของนายทุนยังทำให้เกิดปัญหาเรื่องการระบายน้ำเค็มออกสู่ทะเลไม่เป็นไปตามธรรมชาติ ชาวบ้านที่มีอาชีพจับปูแสมได้รับความเดือดร้อน เนื่องจากถูกกีดกันพื้นที่ที่ใช้ประโยชน์ ได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนที่มีความจำเป็นที่ต้องพึ่งพิงป่าชายเลน จึงทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งต้องดำเนินการต่อต้านด้วยวิธีการและขั้นตอนต่างๆ

๕.๓.๓ ช่วงการปลูกป่าทดแทน (พ.ศ. ๒๕๓๑-๒๕๓๕)

หลังจากกลุ่มนายทุนถูกผลักดันออกนอกพื้นที่แล้ว ชาวบ้านพบว่าพื้นที่ป่าชายเลนเฉพาะพื้นที่บริเวณคลอง ๑ ถูกบุกรุกและกลายสภาพเป็นนาถ้าง ส่งผลให้ดินไม้หลายชนิดล้มตายเป็นจำนวนมาก ดังนั้นในปี พ.ศ. ๒๕๓๑ ชาวบ้านได้ดำเนินการปลูกป่าทดแทนในส่วนที่เสียหายไป เป็นการร่วมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ชาวบ้านได้มีการประสานขอความสนับสนุนด้านความรู้ทางวิชาการและพันธุ์ไม้บางส่วนจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ อีกส่วนหนึ่งชาวบ้านเก็บหาได้จากป่า

เนื่องจากป่าชายเลนยังอยู่ภายใต้เงื่อนไขของสัมปทาน ชาวบ้านจึงไม่มีอำนาจเข้าไปจัดการพื้นที่ป่าชายเลนได้ยกเว้นพื้นที่คลอง ๑ ที่เป็นพื้นที่ซึ่งชาวบ้านฟื้นฟู ในการดำเนินงานชาวบ้านได้ตกลงกันว่าจะคอยช่วยกันสอดส่องดูแลผู้ที่เข้ามาตัดไม้ด้วยวิธีต่างๆ เช่น ให้ชาวบ้านที่มีอาชีพจับปูแสมเป็นกลุ่มสำคัญที่มีส่วนในการดูแล ควบคุมไปกับการทำอาชีพจับปู และเมื่อเกิดปัญหาก็ก่แจ้งต่อเจ้าหน้าที่ให้ดำเนินการตามกฎหมาย ส่วนชาวบ้านทุกคนก็มีส่วนร่วมในการร่วมดูแลรักษาป่า เพราะเมื่อออกไปหาอาหารก็จะใช้โอกาสนี้สอดส่องดูแลผู้ที่เข้ามากระทำความผิด

จากพัฒนาการของชุมชนในช่วงเวลานี้ พบว่าชาวบ้านในหมู่บ้านส่วนใหญ่เริ่มปรับเปลี่ยนอาชีพหลักจากการทำนาข้าว ไปสู่การเลี้ยงกุ้งแบบธรรมชาติและต่อมาจึงได้เปลี่ยนมาเป็นการเลี้ยงกุ้งแบบพัฒนา เนื่องจากชาวบ้านมุ่งผลกำไร การเปลี่ยนแปลงวิธีการเลี้ยงยังส่งผลต่อต้นทุนการผลิตที่ชาวบ้านต้องกู้ยืมเงินจากสถาบันการเงินต่างๆ เป็นการสร้างภาวะหนี้สินให้แก่ชาวบ้านผู้เลี้ยงกุ้ง ภายหลังนาถ้างประสบภาวะขาดทุน จนทำให้ชาวบ้านมีหนี้สิน ชุมชนต้องดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง

ภายหลังผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านได้รับทราบข่าวสารเกี่ยวกับการตั้งแหล่งสะสมกองทุนในหมู่บ้านเพื่อเป็นทั้งแหล่งเงินกู้และเงินฝากในชุมชนแบบครบวงจร โดยพระอาจารย์สุบิน ปณีโต แห่งวัดไผ่ล้อมเป็นผู้ริเริ่มโครงการกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์บ้านเปรี๊ตใน ลักษณะการจัดตั้งกลุ่มถือว่าได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกในชุมชนเป็นอย่างดีจึงถือเกิดขึ้น ด้วยความเชื่อมั่นในลักษณะการจัดตั้งกองทุนที่จัดตั้งมาแล้วกว่า ๑๐๕ แห่ง ทั้งสมาชิกยังเห็นถึงความ-

สำคัญในการเป็นแหล่งเงินทุนเพื่อช่วยเหลือปัญหานี้สิน จึงทำให้ปัญหาเรื่องเกี่ยวกับหนี้สินได้รับการแก้ไขได้ในระดับหนึ่ง

๕.๓.๔ ช่วงจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนและขยายเครือข่าย (พ.ศ. ๒๕๓๕ - ปัจจุบัน)

ภายหลังจากยกเลิกสัมปทานเมื่อวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ ชาวบ้านพบว่าสภาพป่ามีสภาพเสื่อมโทรมลงไป ป่าเต็มไปด้วยขยะ น้ำเน่าเสีย มีกลิ่นเหม็น พร้อมทั้งยังพบผู้ที่แอบลักลอบตัดไม้เผาถ่าน สภาพป่าที่เปลี่ยนแปลงได้ทำให้ชาวบ้านเริ่มพัฒนากิจกรรมเกี่ยวกับป่าชายเลนมากขึ้น กิจกรรมฟื้นฟูสภาพป่าชายเลนที่สำคัญ เช่น

(๑) การฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำ ชาวบ้านสามารถรับรู้ปัญหาได้จากการลดจำนวนลงของสัตว์น้ำ ชาวบ้านที่มีอาชีพจับปูแสมต้องออกหาปูกันตลอดทั้งคืน และปูแสมก็มีขนาดเล็กลง ทำให้ชาวบ้านต้องร่วมแรงร่วมใจกันหมู่บ้าน มีข้อความว่า “หยุดจับรื้อย คอยจับล้าน” ในช่วงขึ้น ๔, ๕, ๖ แรม ๔, ๕, ๖ ค่ำเดือน ๑๑ ของทุกปีซึ่งเป็นช่วงที่ปูแสมวางไข่ เพื่อขอความร่วมมือไม่จับปู ดังนั้นกฎของกลุ่มอนุรักษ์ว่าด้วยการจับสัตว์น้ำในบริเวณป่าชายเลน ห้ามจับสัตว์น้ำในช่วงวางไข่ เฉพาะปูแสม ในเดือน ๑๑ ผู้ใดฝ่าฝืนปรับ ๑,๐๐๐ บาท การร่วมแรงร่วมใจกันของชาวบ้านดังกล่าวทำให้ประสบผลสำเร็จในการเพิ่มประชากรปูแสม เพราะจากเดิมที่น้ำหนักรปูที่เคยจับได้คืนละ ๓ - ๕ กิโลกรัม ปัจจุบันเพิ่มเป็นคืนละไม่ต่ำกว่า ๑๐ กิโลกรัม ทำให้ชาวบ้านที่ทำอาชีพประมงมีกำลังใจในการร่วมอนุรักษ์

(๒) การเฝ้าระวังพื้นที่ป่าชายเลน กลุ่มอนุรักษ์ฯ ได้รับการสนับสนุนงบประมาณโดยการเขียนโครงการเสนอขอไปยังกองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม(SIT) จึงได้นำเงินส่วนหนึ่งมาต่อเรือตรวจการ เพื่อสะดวกในการเข้าตรวจตราป่าชายเลน ในการดำเนินงานการเฝ้าระวัง

๕.๔ การสูญเสียพันธุ์ข้าวพื้นบ้านของบ้านเปรี๊ตใน

ข้าวพันธุ์พื้นบ้านที่ชาวบ้านเคยปลูกนั้น มีข้าวเบาและหนัก มีลักษณะทนความเค็มมากน้อยแตกต่างกัน ถือมีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศท้องถิ่นและวิถีชีวิตของชาวบ้าน โดยสามารถแบ่งพันธุ์ข้าวได้ถึง ๘ พันธุ์ คือ ข้าวเจย ข้าวขาวเลือก ข้าวราพรรณ ข้าวตะไข่ ข้าวขาวลั่นยุง ข้าวขาวกิน ข้าวเหนียวดำ และข้าวเหนียวกัมพูชา

๕.๕ นโยบายที่สำคัญด้านความหลากหลายทางชีวภาพ

๕.๕.๑ แนวตั้ง

ภาครัฐได้เข้ามามีบทบาทในการจัดการป่าชายเลน เริ่มจากประกาศเขตพื้นที่ป่าชายเลนของชาวบ้านเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติชายเลนท่าตะเภา-น้ำเขียวเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๗ และมีบทบาทในเรื่องการดูแลรักษาและให้ผู้มีกำลังในการผลิตสามารถเข้ามาจัดการป่าชายเลนในรูปแบบ

ของการทำสัมปทานตามพระราชบัญญัติสัมปทานทำไม้ ปี พ.ศ. ๒๔๘๔ ขณะเดียวกันในช่วงเวลานั้นการเลี้ยงกุ้งกุลาคำ ทำให้กลุ่มนายทุนได้เริ่มเข้ามาในชุมชน

ตามที่แผนพัฒนาประมงในช่วง พ.ศ. ๒๕๓๐ – ๒๕๓๔ ของแผนพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๖ ได้กำหนดเป้าหมายให้มีการเพิ่มพื้นที่ให้มีผลผลิตการเพาะเลี้ยงตามชายฝั่งสูงขึ้น ๕ % ต่อปี ซึ่งจากการศึกษาสถานการณ์ใช้ทรัพยากรป่าไม้ชายเลนในภาคตะวันออก พบว่ามีการบุกรุกพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำอย่างกว้างขวาง

ชาวบ้านได้เริ่มเห็นถึงความสำคัญในการจัดการป่าเพื่อให้เกิดความยั่งยืน ซึ่งถือเป็นจุดเริ่มต้นในการเกิดขึ้นกลุ่มองค์กรที่เป็นทางการเพื่อการอนุรักษ์ของชุมชน โดยชาวบ้านได้รับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้จังหวัดตราดให้ร่วมกันจัดตั้งกลุ่ม ชาวบ้านจึงได้เริ่มการก่อตั้งกลุ่มเพื่ออนุรักษ์ป่าอย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ ๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๑ ในชื่อว่า “กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปรี๊ตใน” กิจกรรมต่างก็จึงได้เริ่มมีความชัดเจนมากขึ้น หากมองในมหภาคแล้วรัฐธรรมนูญที่ให้สิทธิชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชายเลนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๘ พ.ศ. ๒๕๔๑ - ๒๕๔๔ เน้นการส่งเสริมการมีส่วนร่วมและเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนและชุมชน

๕.๕.๒ แนวนอน

การแบ่งสภาพพื้นที่ป่าชายเลนบ้านเปรี๊ตใน ได้กำหนดให้มีบริเวณอนุรักษ์พิเศษบริเวณคลอง ๗ - ๘ เนื่องจากเป็นบริเวณที่ถูกทำลายมาก จึงต้องให้ป่าฟื้นตัว และต้องการให้เป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำ และแหล่งศึกษาเรียนรู้ ส่วนพื้นที่บริเวณอื่นๆ ก็ได้มีการกำหนดกฎระเบียบการใช้ร่วมกัน เช่น

ข้อตกลง และกฎระเบียบ ป่าชายเลนบ้านเปรี๊ตใน

(๑) ข้อห้ามมิให้ผู้ใดทำการอันเป็นการทำลายป่า ทรัพยากรป่าชายเลนหรือเข้ายึดถือครอบครอง ล้ำแนวเขตป่าชุมชน

(๒) ห้ามนำไม้ออกจากป่า โดยไม่ได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการ

(๓) ห้ามมิให้ผู้ใดนำไม้ไปใช้เพื่อหาประโยชน์ทางเศรษฐกิจ

(๔) ก่อนทำการตัดหรือโค่นไม้ ผู้กระทำการต้องแจ้งต่อคณะกรรมการเป็นลายลักษณ์อักษรจึงจะดำเนินการได้

(๕) พื้นที่ระหว่างคลอง ๗ คลอง ๘ จัดให้เป็นป่าที่กำลังฟื้นตัว ห้ามมิให้มีการตัดหรือโค่นต้นไม้

(๖) ห้ามมิให้มีการตั้งบ้านเรือนหรือที่อยู่อาศัยในเขตป่าชุมชนอย่างถาวร เว้นแต่เป็นที่ทำการของกลุ่ม หรือที่พักตรวจของเจ้าหน้าที่

(๗) ห้ามตัดไม้ทำลายป่า หรือทำให้ต้นไม้ตาย ด้วยวิธีใดวิธีหนึ่ง เว้นแต่

ก) คนฐานะยากจน ตัดต้นไม้ตามจำนวนที่คณะกรรมการเห็นสมควร

ข) ตัดเพื่อสาธารณะประโยชน์ตามที่คณะกรรมการเห็นสมควร

บทลงโทษ

ในกรณีที่มีการลักลอบตัดไม้ ไม่ขออนุญาตจากคณะกรรมการ มีบทลงโทษดังนี้

คนในชุมชน

- ตักเตือนและชี้แจงทำความเข้าใจ
- ลงโทษโดยให้ทำกิจกรรมบำเพ็ญประโยชน์ในชุมชน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ

ดุลพินิจของคณะกรรมการ

- ตัดสิทธิต่างๆ ที่มีในชุมชนเป็นเวลาตั้งแต่ ๖ เดือนถึง ๑ ปี แล้วแต่

กรณีความผิด

- ปรับตั้งแต่ ๑๐๐ - ๕๐๐ บาทพร้อมยึดของกลาง

๕.๖ องค์กรที่สำคัญในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพในปัจจุบัน

รูปแบบการรวมกลุ่มของชุมชนที่เกิดขึ้นนั้น แบ่งได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ ๑) องค์กรที่เกิดขึ้นจากการได้รับนโยบายและสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐ และ ๒) องค์กรที่เกิดขึ้นจากการคิดริเริ่มของชาวบ้าน การร่วมตัวทั้ง ๒ รูปแบบเป็นการดำเนินงานเพื่อพัฒนาหมู่บ้าน มีอยู่ด้วยกันหลายกลุ่ม หลายกิจกรรมที่เกิดขึ้น คือ

๕.๖.๑ องค์กรที่เกิดขึ้นจากหน่วยงานของรัฐ

(๑) ศูนย์เยาวชน เกิดจากนโยบายของกรมพัฒนาชุมชน ดำเนินงานในระดับหมู่บ้านเพื่อสร้างรายได้เสริม เน้นกลุ่มอาชีพประมง วิธีการคือ การร่วมลงทุน และนำผลกำไรที่ได้มาแบ่งใช้ในกิจกรรมส่งเสริมให้เยาวชนใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ เช่น ส่งเสริมด้านกีฬาซึ่งกลุ่มได้จัดให้มีการแข่งกีฬาฟุตบอลและการละเล่นเป็นประจำทุกปี เป็นต้น

(๒) กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรบ้านเปรี๊ตใน จัดตั้งกลุ่มขึ้นตามแผนงานของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ดำเนินการในเรื่องส่งเสริมอาชีพ ทางกลุ่มแม่บ้านได้มีการผลิตสินค้า เช่น น้ำมันเหลืองสมุนไพร ข้าวเกรียบสมุนไพร และใบชาสมุนไพร จำหน่ายตามร้านค้าทั้งภายในศูนย์สาธิตในหมู่บ้าน และร้านค้านอกชุมชน ในการดำเนินงานของกลุ่มยังมีอยู่อย่างต่อเนื่อง แต่ไม่ได้ทำเป็นประจำทุกวัน

(๓) กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อคุณธรรมควบวงจรแห่งบ้านเปรี๊ตใน โดยมีการจัดตั้งกลุ่มขึ้นเมื่อวันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๘ เป็นแนวความคิดของพระอาจารย์สุบิน ปณีโต แห่งวัดไผ่ล้อม อำเภอเมือง จังหวัดตราด มีวัตถุประสงค์เพื่อแก้ไขปัญหาหนี้สินให้กับชาวบ้าน ซึ่งเกิดจากผลกระทบของการทำนาถู้งขาดทุน จนกลายเป็นหนี้สถาบันการเงิน ลักษณะการทำงานของ

องค์กรมีการแบ่งหน้าที่ทำงานอย่างชัดเจน บริการให้รับฝาก-กู้ยืมเงิน มีความสะดวกรวดเร็วในการดำเนินงาน

หลังจากเกิดกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ขึ้น ทางกลุ่มสามารถแก้ไขปัญหาหนี้สินให้กับชาวบ้านได้ส่วนหนึ่ง ทั้งยังเป็นวิธีการหนึ่งที่ทำให้เกิดเงินหมุนเวียนภายในชุมชน และยังรู้จักนำธรรมะมาใช้ในการบริหารการเงิน นอกจากนี้การร่วมกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ยังทำให้เกิดการรวมตัวกันทำกิจกรรมต่างๆ

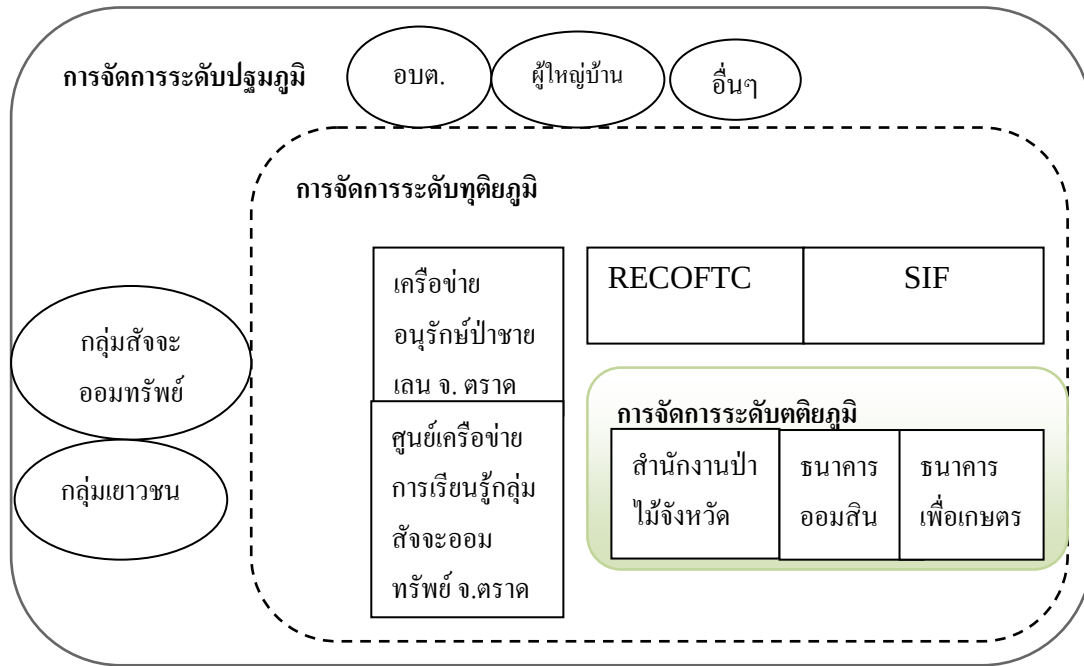
การดำเนินงานซึ่งเป็นเพียงกลุ่มอย่างไม่เป็นทางการคือไม่มีรัฐมารับรอง แต่พบว่ามีความรัดกุมในการจัดการ และสามารถตรวจสอบได้จากหลักฐานที่ทางกลุ่มได้ทำเป็นลายลักษณ์อักษร และการเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขต่างๆ จะขึ้นอยู่กับมติในที่ประชุมของคณะกรรมการเป็นหลัก

๕.๖.๒ กลุ่มองค์กรที่จัดตั้งขึ้นโดยความต้องการของชาวบ้าน

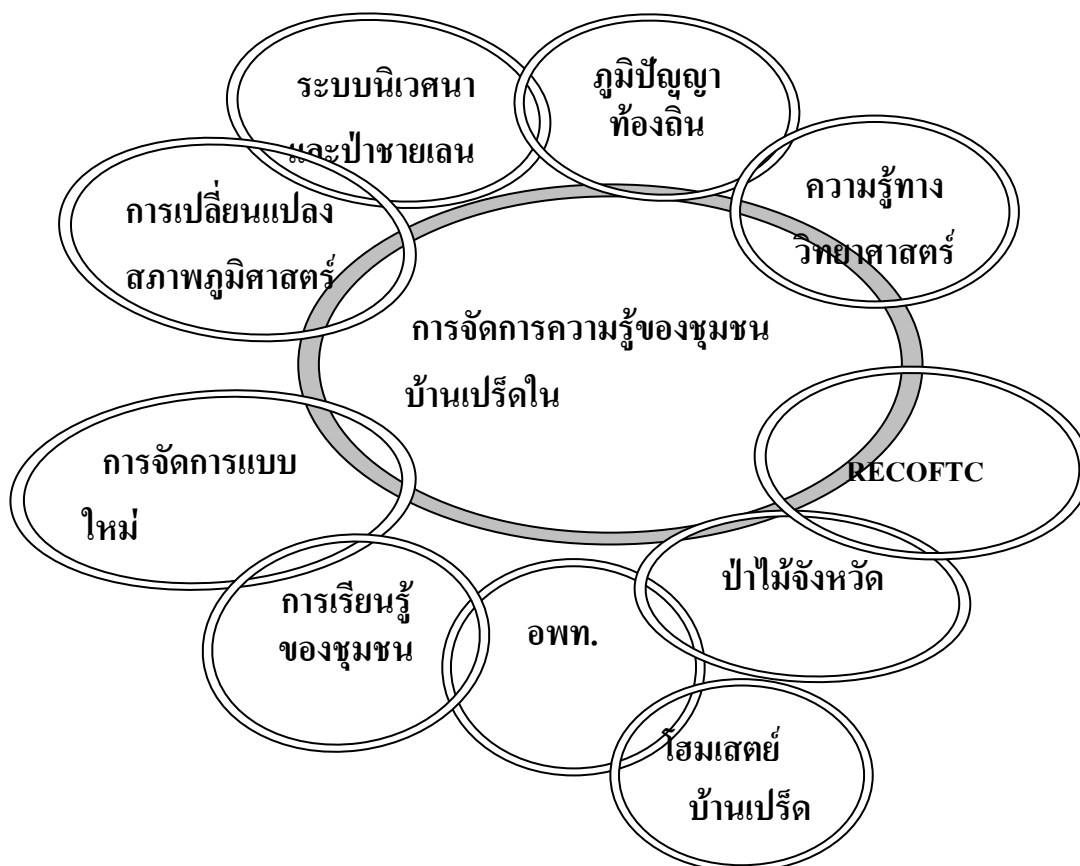
กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปรี๊ตใน จัดตั้งกลุ่มขึ้นในวันที่ ๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๔๑ เหตุผลเพราะชาวบ้านตระหนักเห็นถึงคุณค่าของป่าชายเลนจากเหตุการณ์ในปี พ.ศ. ๒๕๒๕ - ๒๕๓๐ มีนายทุนเข้ามาทำนาเกลือและลักลอบตัดไม้และตั้งเตาเผาถ่านในป่า ปัญหาน้ำเสียจากนาเกลือไหลเข้าทำลายป่าชายเลน ซึ่งป่าชายเลนเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำ ส่งผลให้ทรัพยากรต่างๆ ทั้งกุ้ง หอย ปู และปลา ลดจำนวนลง จึงทำให้ชาวบ้านต้องดำเนินการอนุรักษ์อย่างเป็นรูปธรรม และได้รับความเห็นชอบจากผู้นำชุมชน ชาวบ้านจึงได้ขอคำปรึกษาจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้จังหวัด และได้รับคำแนะนำให้จัดตั้งกลุ่มขึ้น

ด้วยความตั้งใจในการอนุรักษ์ป่าชายเลนประกอบกับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ จึงทำให้ชาวบ้านร่วมกันจัดตั้งกลุ่มขึ้นมา มีขั้นตอนในการดำเนินงาน คือ จัดตั้งคณะกรรมการกลุ่มฯ แบ่งเป็นประธานกรรมการที่ปรึกษากลุ่มและกรรมการ บริหารกลุ่มฯ มีชาวบ้านทั้งหมดบ้านเป็นสมาชิก ไม่ต้องสมัคร ไม่เสียค่าสมาชิกและค่าใช้จ่ายใดๆ และจัดแบ่งกลุ่มเฝ้าระวังและดูแลรักษาป่าชายเลนเป็น ๖ กลุ่มย่อย ทั้งยังร่วมกันจัดตั้งกฎระเบียบข้อบังคับของกลุ่มโดยราษฎรบ้านเปรี๊ตใน หมู่ที่ ๒ ตำบลห้วยน้ำขาว อำเภอเมือง จังหวัดตราด ชาวบ้านได้เห็นถึงความสำคัญของป่าชายเลนซึ่งมีอยู่แห่งเดียวในจังหวัดตราดที่ยังคงสมบูรณ์เป็นพื้นที่อาศัยของสัตว์น้ำและสัตว์ป่าหลายชนิด จึงได้ร่วมกันออกข้อบังคับของป่าชุมชน

นอกจากนี้ชาวบ้านร่วมกันบริจาคเงินส่วนหนึ่งเข้าเป็นเงินกองทุนในการจัดกิจกรรมกลุ่มอนุรักษ์ สำหรับใช้ในยามจำเป็นในการจัดกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ ชาวบ้านได้ร่วมกันบริจาคเงินคนละ ๑๐๐ บาทเป็นเงินสะสมของกลุ่ม ซึ่งเงินทุนในการดำเนินกิจกรรมก็ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ ที่ให้การสนับสนุนเพราะเห็นถึงความสำคัญในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและเกิดจากการจัดการของชาวบ้านเอง

ภาพที่ ๕.๒ ความสัมพันธ์ของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ

ภาพที่ ๕.๓ ห่วงโซ่การดำเนินงานจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ ณ บ้านเป็ดไผ่

๕.๘ องค์รวมของการดำเนินงานเพื่อจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ

ชุมชนได้รับงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชนในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เช่น การปลูกป่า การตรวจตราพื้นที่ป่าชายเลน แต่หากเลือกทิศทางการพัฒนาท้องถิ่นโดยให้การพึ่งพาตนเองของชุมชนเป็นลำดับความสำคัญอันดับแรก ก็มีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยการเรียนรู้ของชุมชน ในการกลั่นกรอง ปรับปรุง และประสานความรู้ระหว่างองค์ความรู้จากภูมิปัญญากับวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี เพื่อให้ชุมชนสามารถคัดเลือกวิธีการจัดการสมัยใหม่ ให้ตอบสนองกับการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศ สังคม เศรษฐกิจ กฎหมาย ทรัพยากร ซึ่งการดำเนินการนี้เกี่ยวข้องกันเป็นห่วงโซ่ของกระบวนการดำเนินงานเพื่อจัดการความหลากหลายทางชีวภาพ

ด้วยพื้นฐานทางภูมิศาสตร์ที่เป็นชุมชนอยู่ติดกับระบบนิเวศแบบป่าชายเลน จึงทำให้ชาวบ้าน ซึ่งแม้จะเป็นผู้คนเชื้อสายต่างๆ อพยพมาอยู่ร่วมกัน แต่ความรู้ใหม่ๆ ซึ่งผ่านการสังเกตและสังสมประสบการณ์ภายในพื้นที่ของชาวบ้าน หรือที่เราเรียกว่าภูมิปัญญาท้องถิ่นก็ได้เกิดขึ้น ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้ไม่ได้หยุดนิ่งตายตัวยังมีการแลกเปลี่ยนทั้งจากท้องถิ่นอื่นและศาสตร์ความรู้อื่นจนเกิดการผสมผสานความรู้ให้สอดคล้องกับสภาพสังคมท้องถิ่น

สำหรับรูปแบบการจัดการป่าชายเลนบ้านเป็ดรีดใน ชุมชนได้เลือกรูปแบบการจัดการตามหลักภูมิปัญญาท้องถิ่นมากกว่ารูปแบบจากหน่วยงานของรัฐ โดยในกรณีที่ชาวบ้านมีประสบการณ์อยู่แล้ว ก็จะไม่ตอบรับการดำเนินงานในรูปแบบที่จะส่งผลกระทบต่อทรัพยากรท้องถิ่นเลย ซึ่งรูปธรรมที่เห็นชัด คือการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูจำนวนประชากรปูในธรรมชาติ โดยประกาศขอความร่วมมือจากชาวบ้านให้งดจับปูในช่วงปูวางไข่ ทำให้ชาวบ้านสามารถจับปูได้เป็นจำนวนมากขึ้นเรื่อยมาในแต่ละปี แต่เดิมจับได้เฉลี่ย ๓-๔ กิโลกรัมต่อวันต่อคน เป็นปริมาณเฉลี่ย ๑๐ กิโลกรัมต่อวันต่อคน หากคำนวณเป็นมูลค่า ด้วยราคาปูเฉลี่ยกิโลกรัมละ ๖๐ บาท จะคิดเป็นเงินได้ถึง ๖๐๐ บาทต่อวัน ๑๘,๐๐๐ บาทต่อเดือน และ ๒๑๖,๐๐๐ บาทต่อปี ต่อคน

สำหรับกรณีการตัดสาข่าป่าชั้นกลางและป่าชั้นล่างออก ชุมชนได้ใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ในการพิสูจน์และหาเหตุผลสนับสนุนว่าควรรักษาดันไม้ในป่าชั้นกลางและป่าชั้นล่างไว้ โดยเบื้องต้น ชุมชนใช้กระบวนการสังเกตและตั้งคำถามเกี่ยวกับผลกระทบจากรูปแบบการจัดการของหน่วยงานภายนอก จากนั้นจึงออกแบบการทดลองอย่างง่าย ๆ คือ เปรียบเทียบจำนวนรูปและสัตว์หน้าดินระหว่างบริเวณที่มีกับไม่มีต้นไม้อ่อนและชั้นกลาง มีการเก็บข้อมูลโดยการสังเกตและบันทึกการเปลี่ยนแปลง และสรุปผลการทดลองเปรียบเทียบผลกระทบ พบว่า บริเวณที่ไม่มีต้นไม้อ่อนและชั้นกลางนั้น สิ่งมีชีวิตในหน้าดินจะมีจำนวนลดลง ขณะที่ในกรณีการอนุรักษ์ทรัพยากรสัตว์น้ำนั้น ชาวบ้านกลับเลือกที่จะหันกลับไปใช้วิธีและภูมิปัญญาดั้งเดิมนั้น คือการใช้เครื่องมือประมงพื้นบ้าน แทนการใช้จวนรุนจวนลาก ซึ่งเป็นการป้องกันมิให้เกิดการใช้ประโยชน์เกินความสามารถที่ธรรมชาติจะฟื้นตัวได้ อีกทั้งยังเป็นการให้โอกาสแก่ชาวบ้านที่ไม่มีเงินทุน ให้สามารถประกอบอาชีพเลี้ยงตัวได้ ซึ่งทำให้สังคมของบ้านเป็ดรีดในไม่มีการโจรกรรมเลย

ตารางที่ ๕.๑ วิธีการจัดการทรัพยากรชีวภาพและเหตุผลสนับสนุน ระหว่างงานของรัฐและชุมชนบ้านเป็ดรีดโนในประเด็นต่างๆ

ประเด็น	วิธีการของหน่วยงานภาครัฐ	เหตุผลสนับสนุนของหน่วยงานภาครัฐ	วิธีการของชุมชน	เหตุผลสนับสนุน
การฟื้นฟูประชากรปู	นำพันธุ์ปูจากแหล่งอื่นมาปล่อย	ให้เป็นพ่อแม่พันธุ์ต่อไป	หยุดจับปูในวันที่ปูวางไข่เป็นเวลา ๖ วันต่อปี	ให้ปูได้เพิ่มจำนวนตามธรรมชาติ
การปลูกป่าชายเลน	ปลูกเป็นแถวอย่างเป็นระเบียบ	ง่ายต่อการตรวจสอบและติดตามผลงาน	ปลูกเสริมในพื้นที่ที่เคยถูกบุกรุก โดยใช้พันธุ์ไม้ดั้งเดิม	ป่าธรรมชาติสามารถฟื้นคืนความสมบูรณ์เองได้
การดูแลป่า	ต้องสาងต้นไม้ชั้นกลางและชั้นล่างออก	เป็นวัชพืชของต้นไม้ใหญ่ให้ความสำคัญกับเนื้อไม้เป็นคุณค่าเชิงเศรษฐกิจอย่างเดียว	ขั้นในป่าชายเลนไว้ตามธรรมชาติ	หมุนเวียนให้สิ่งและสัตว์อื่นๆ ได้ตลอดปีและเกี่ยวข้องกับปริมาณของสัตว์ในหน้าดิน
	ควรย้ายขอนไม้ที่ตายแล้วออก	ไม่มีประโยชน์และไม่สวยงาม	ไม่ควรเคลื่อนย้ายออก	เป็นแหล่งเก็บน้ำจืดให้สัตว์ในฤดูแล้ง และโพรงเป็นรังของนกบางชนิดได้
การปรับแนวคูคลอง	ปรับให้แนวฝั่งคลองตรง และพื้นคลองเรียบเสมอกัน	สวยงาม ให้น้ำไหลได้สะดวก	คงแนวคลองที่คงอยู่ตามธรรมชาติไว้	มีแอ่งและวังปลาซึ่งจะมีปลาอยู่ชุกชุมเวลาน้ำลง

นอกจากนี้ ชุมชนยังได้นำวิธีการทำ ลูกเต๋ายาง หรือยางรถยนต์ ๖ เส้นมาผูกกันเป็นทรง ลูกเต๋า วัตถุประสงค์ในการดำเนินการครั้งแรกเพื่อสร้างบ้านให้กับสัตว์ทะเล พบว่าเกิดผลพลอยได้ คือ การป้องกันการกัดเซาะชายฝั่ง และป้องกันเรือประมงอวนรุน อวนลาก อีกทางหนึ่ง ชาวบ้าน ยังคงติดตามผลกระทบทั้งด้านบวกและลบของเต๋ายางต่อไป

๕.๘.๒ บูรณาการภูมิปัญญาและวิทยาศาสตร์ เพื่อการจัดการทรัพยากรความหลากหลายทางชีวภาพ

การเรียนรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศและการจัดการทรัพยากร ส่วนหนึ่งได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอกได้แก่ ศูนย์ฝึกอบรมรวมศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (RECOFTC) ได้เข้ามาแนะนำวิธีเก็บรวบรวมข้อมูล ให้ชุมชนเป็นผู้ลงมือเก็บข้อมูลด้วยตนเอง ใช้วิธีการสัมภาษณ์ ในกรณีนี้ชาวบ้านสามารถนำความรู้มาใช้ในการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับทรัพยากรในป่าชายเลน จากชาวบ้านที่มีอาชีพต่างๆ เช่น อาชีพประมง ว่าในป่าชายเลนนั้นประกอบด้วยสัตว์ชนิดใดบ้าง และระบบนิเวศของป่าชายเลนเป็นเช่นไร พร้อมทั้งศูนย์ยังร่วมในกิจกรรมฟื้นฟูทรัพยากรสัตว์น้ำด้วยการทดลองสร้างบ้านปลาจากเศษไม้วางในคลองที่เป็นสายหลักในป่า เพื่อเป็นที่ให้ปลาหลบพักและป้องกันให้พ้นจากการจับของเรืออวนรุน อวนลาก ชาวบ้านเป็นผู้เสนอความคิดโดยศูนย์ เป็นพี่เลี้ยงคอยให้คำปรึกษาและสนับสนุนด้านเทคนิค

การวิจัยและพัฒนาองค์ความรู้ภายในชุมชนนั้น ชาวบ้านและกลุ่มอนุรักษ์จะร่วมกันติดตามและประเมินผลการศึกษาว่าแต่ละปี จะมีทรัพยากรชายฝั่งเพิ่มขึ้นหรือลดลงอย่างไร บ้างจากการสังเกตจากกลุ่มอาชีพที่ใช้ทรัพยากรในป่าชายเลน และขยายพื้นที่วางปะการังเทียมหรือเต๋ายาง ถือเป็นที่อยู่อาศัยของปลาเป็นจำนวนมาก

ชาวบ้านทำวิจัยเต๋ายาง

ป่าชายเลนบ้านเปรี๊ตโนถูกทำลายจากภัยธรรมชาติมานาน ๒-๓ ปี โดยคลื่นทะเลเลม ความแรงและซัดเข้ามายังพื้นที่ป่าชายเลนที่มีระยะทางยาวกว่า ๕ กม. ส่งผลให้ป่าชายเลนบางส่วนถูกทำลาย เพราะ โคลนที่ปกคลุมต้นโกงกางถูกกัดเซาะจากคลื่นจนโคลนถูกทำลายและไหลลงทะเลไป ทำให้สัตว์ทะเลต้องสูญเสียแหล่งเพาะพันธุ์จนสัตว์น้ำวัยอ่อนลดลงเป็นจำนวนมาก ประกอบกับสัตว์น้ำที่เป็นพ่อแม่ไม่สามารถหาแหล่งวางไข่ได้ ทำให้กลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลนบ้านเปรี๊ตโนต้องหาทางในการแก้ปัญหา

กลุ่มฯ ได้พยายามแก้ปัญหาเรื่องโคลนมาตลอด ๒-๓ ปี แต่ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ กระทั่งได้รับความรู้จากองค์กรชุมชนและภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่แนะนำว่าให้ใช้ยางรถยนต์ มาทำเป็นลูกเต๋าเพราะจะเกิดความยืดหยุ่นดีกว่าใช้แท่งคอนกรีตหรือวัสดุอื่น เพราะคอนกรีตจะทำให้เกิดผลกระทบทางระบบนิเวศที่จะเปลี่ยนไป จนสัตว์น้ำวัยอ่อนต้องปรับสภาพแวดล้อมใหม่ หรืออาจจะต้องสูญเสียไป แต่ปัญหาคือกลุ่มฯ ไม่มีทุนมากพอที่จะซื้อหรือรับบริจาคยางรถยนต์เก่าเพื่อ

มาทำลูกเต๋าย่างทำให้โครงการล่าช้าและอาจจะส่งผลกระทบต่อสภาพป่าชายเลนในอนาคตได้ เพราะขณะนี้ทำได้แค่ ๓ กม. จาก ๑๐ กว่า กม. ที่มีอยู่

๕.๘.๓ คุณค่าทางเศรษฐกิจ

บ้านเป็ดในมีพื้นที่ป่าชายเลนกว่า ๑๒,๐๐๐ ไร่ และมีพื้นที่ชายฝั่งทะเลยาว ๒๔ ตาราง กิโลเมตร มีระยะห่างจากฝั่งออกไป ๓ กิโลเมตรและมีความยาว ๘ กิโลเมตร ทรัพยากรป่าชายเลน ได้สร้างอาชีพและรายได้ขึ้นในชุมชน ดังสรุปในตารางที่ ๕.๒

ตารางที่ ๕.๒ รายได้ที่เกิดจากการทรัพยากรภายในชุมชน

ทรัพยากร	วิธี	จำนวน ผู้ใช้	ปริมาณ (หน่วย)	หมายเหตุ	ราคาขาย (บาท/กก.)	มูลค่า (บาท/ปี)
ปูแสม	จับ	๔๐-๕๐	๔๐๐ กก./วัน	ปริมาณที่	๖๐	๘,๗๖๐,๐๐๐
ปูดำ	จับ	๖๘	๒๓๐ กก./วัน	ผู้รับซื้อ	๑๕๐	๑๒,๕๔๒,๕๐๐
ปลา	เลี้ยง	๕๕	๒,๐๐๐ ต่อครั้ง/ตัว	ปริมาณที่ ผู้รับซื้อ	๑๔๐	๘,๒๕๐,๐๐๐
กุ้ง	จับ เลี้ยง	๓-๕	๓-๕ กก./ครั้ง	ปริมาณที่ ผู้รับซื้อ	๑๕๐	๖๐,๐๐๐
หอยแครง	จับ จาก เรือ	เป็นคน ภายนอก เข้ามาจับ จึงไม่ ทราบ จำนวน	น้อยกว่า ๒๐๐ ตัน/วัน	เก็บ หอยแครง ขนาดเล็ก ไปขาย ให้กับ ฟาร์ม หอย	๑๔๐	๒๘,๐๐๐,๐๐๐
หอย จับแฉะ	เก็บ	๘	๑๖ กก/วัน	ปริมาณที่ รับซื้อ	๖๐	๘,๒๕๐,๐๐๐
น้ำผึ้ง	เก็บ	๕-๖	๒,๐๐๐ ขวด/ปี	ปริมาณที่ รับซื้อ	๒๐๐ บ/ขวด	๔๐๐,๐๐๐

๕.๕ ปัจจัยความสำเร็จของกรณีบ้านเป็ดรีดโน

(๑) การดำรงชีพของชาวบ้านส่วนใหญ่มีความเกี่ยวข้องกับป่าชายเลน ซึ่งสามารถใช้ประโยชน์ได้ตามข้อบังคับของชุมชน โดยผู้ใช้ประโยชน์มักจะเป็นชาวบ้านที่มีความจำเป็นในการยังชีพ จึงเห็นถึงความสำคัญของป่าชายเลนในฐานะเป็น “หม้อข้าวหม้อแกงของชุมชน” หากทพบทำลายไป คงเดือนร้อนกับชุมชน จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านร่วมมือกับกลุ่มอนุรักษ์ในการปฏิบัติตามข้อบังคับ

(๒) ผู้นำชุมชน ประกอบด้วย พระสงฆ์ ผู้อาวุโส และผู้นำหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านให้ความไว้วางใจ ทั้งให้คำปรึกษา ผู้นำของชุมชนเป็นที่นับถือด้วยประสบการณ์ และ ภูมิปัญญาของชุมชนที่ชาวบ้านสามารถได้รับการถ่ายทอดจากประสบการณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ อนุรักษ์ทรัพยากรภายในชุมชนของตนเอง

(๓) ชุมชนมีการเรียนรู้การทำงานในลักษณะของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมแก้ปัญหา เกิดการเรียนรู้การทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นภายในชุมชน แสดงให้เห็นว่าชุมชนมีวิธีการแก้ไขปัญหา จนทำให้เกิดการจัดตั้งกลุ่มองค์กรเพื่อการอนุรักษ์ป่าชายเลน และ กลุ่มองค์กรต่างๆ ภายในชุมชนเพื่อบริหารจัดการและตอบสนองความต้องการของชุมชน

(๔) การที่ชุมชนพบกับปัญหาและปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นมีผลกระทบโดยตรงต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน จึงทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน มีเวทีพูดคุย แลกเปลี่ยนเพื่อหาทางแก้ไขปัญหา ที่สำคัญชุมชนตระหนักต่อปัญหาที่เกิดขึ้นว่าเป็นปัญหาที่ต้องแก้ไขเพราะจะส่งผลกระทบต่อชุมชนและทรัพยากรป่าชายเลน จนกระทั่งเกิดกระบวนการกลุ่ม เพื่อเข้ามาจัดการกับปัญหา ที่สำคัญชุมชนเน้นการมีส่วนร่วม ในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ กระบวนการมีส่วนร่วมนั้นทำให้ชุมชนเกิดเวทีแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ถึงความสามารถในการทำงาน

๓.๕.๑ ปัจจัยภายนอกชุมชน

การศึกษาพัฒนาการของชุมชน แสดงให้เห็นถึงสิ่งที่เปลี่ยนแปลงและเงื่อนไขจากภายนอกที่เข้ามากระทบต่อการจัดการของชุมชนทั้งในแง่บวกและแง่ลบ โดยทำให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงด้านท่าทีของรัฐภายใต้กฎหมาย แต่เดิมในอดีตที่ชุมชนมีการใช้ประโยชน์จากป่าภายใต้การจัดการป่าของรัฐตามพระราชบัญญัติป่าคุ้มครอง รัฐมิได้มีกฎเกณฑ์เอื้อประโยชน์ให้ชาวบ้านเข้าไปใช้ทรัพยากรในป่าชายเลนเหมือนเดิม แต่ปัจจุบันลักษณะของกฎหมาย เริ่มให้ความสำคัญต่อบทบาทในการจัดการป่าชายเลนของชุมชนมากขึ้น รัฐธรรมนูญที่ให้สิทธิชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชายเลนแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๘ พ.ศ.๒๕๔๐ – ๒๕๔๔ เน้นส่งเสริมการมีส่วนร่วมและเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนในการจัดการพัฒนา พื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สร้างเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน

ความสำเร็จจากการรวมกลุ่มของชุมชนเกิดจากการแก้ปัญหาเบื้องต้น คือ ปัญหาด้านการเงินภายในชุมชน จนกระทั่งนำไปสู่ความสามารถในการแก้ปัญหาทรัพยากรป่าชายเลน

ภายใต้ความรู้สึกละแวกและตระหนักต่อปัญหาที่จะย้อนกลับมาสู่ชุมชนทำให้ชุมชนเกิดการยอมรับจากหน่วยงานภายนอก ในการเข้ามามีส่วนในการสนับสนุนการดำเนินงานของชุมชน ในด้านต่างๆ ทั้งงบประมาณและความรู้ คือ

(๑) ภาครัฐโดยป่าไม้จังหวัด ป่าไม้อำเภอได้ให้ความร่วมมือสนับสนุนความรู้เชิงวิชาการ เสนอแนะให้ชุมชนเกิดการรวมกลุ่มเพื่อสร้างพลังในการจัดการ วิชาการครูในสถานศึกษาของชุมชน ก็มีส่วในการสำคัญในการจัดการทรัพยากรของท้องถิ่นโดยกำหนดหลักสูตรการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับทรัพยากรที่มีในชุมชน เป็นการสร้างจิตสำนึกแก่เยาวชนและสนับสนุนภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศป่าชายเลนของชุมชนสู่เยาวชนรุ่นหลังและเชิญชาวบ้านเป็นวิทยากร

(๒) กองทุนเพื่อการลงทุนทางสังคม สนับสนุนงบประมาณการทำกิจกรรมซึ่งเกิดจากความต้องการในการดำเนินการจัดการป่าชายเลนของชาวบ้าน ด้วยการริเริ่มเขียนโครงการของบประมาณสนับสนุน กิจกรรมที่นางบประมาณไปดำเนินการ คือ สร้างสิ่งก่อสร้างเพื่ออำนวยความสะดวกในการทำกิจกรรมฟื้นฟู และ ดูแลตรวจตราป่าของชุมชน เช่น ต่อเรือตรวจการป่าชายเลน สะพานข้ามคลอง ทางเดินเท้า และบ้านพักเจ้าหน้าที่ในการตรวจป่า เป็นต้น ผลที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมคือ ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากสิ่งก่อสร้าง

(๓) การสนับสนุนจากศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชน เน้นการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้มากกว่าสนับสนุนงบประมาณในรูปแบบของตัวเงิน ผลงานที่ชุมชนได้รับและมีส่วนร่วมคือ ความรู้และข้อมูลเชิงวิชาการที่เป็นประโยชน์ต่อการจัดการป่าชายเลน และสามารถส่งเสริมให้ชุมชนเกิดศักยภาพในการจัดการในการจัดการป่าอย่างยั่งยืน กิจกรรมเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้มีการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการให้แก่ชุมชน สนับสนุนการศึกษาดูงาน และเป็นพี่เลี้ยงให้คำแนะนำความรู้เชิงวิชาการด้านการประกอบอาชีพประมง แนะนำวิธีการและข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

(๔) การเรียนรู้ของชุมชนจากการแลกเปลี่ยน ในเชิงความคิดเห็นและประสบการณ์ ระหว่างชุมชนที่เกิดกิจกรรมที่คล้ายคลึงกันจากการศึกษาดูงาน การสัมมนา ฝึกอบรม และการแสวงหาความร่วมมือในการสร้างเครือข่ายขององค์กรชุมชน รวมทั้งการได้แลกเปลี่ยนกระบวนการความคิดจากนักวิชาการเจ้าหน้าที่หน่วยงานต่างๆ ทั้งในและนอกพื้นที่

๕.๑๐ การจัดการสิทธิและการอ้างสิทธิเหนือทรัพยากร

การจัดการสิทธิและอ้างสิทธิเหนือทรัพยากรของชาวบ้านบ้านเป็ดรีดโนนั้น สามารถกล่าวได้ว่าเกิดจากกระบวนการเรียนรู้จากภายในชุมชน จากประสบการณ์ที่ผ่านมานำมาปรับใช้ให้เข้ากับวิถีชีวิตของตนเอง ป่าอนุรักษ์อาจไม่ใช่คำนิยามเดียวกับทางรัฐที่ต้องการเก็บรักษาเอาไว้ แต่สำหรับป่า

อนุรักษ์ของชาวบ้านแล้วคนสามารถใช้ประโยชน์ในป่าได้อย่างยั่งยืน และที่สำคัญเป็นแนวทางการจัดการให้สอดคล้องต่อความมั่นคงของชุมชน

ลักษณะการจัดการสิทธิและอ้างสิทธิเหนือทรัพยากรของชาวบ้านนี้ ไม่ได้หมายความว่าชาวบ้านจัดการสิทธิหรืออ้างสิทธิเหนือทรัพยากรเพียงคำพูดที่กล่าวถึงเท่านั้น แต่ในทางตรงข้ามชาวบ้านมีวิถีปฏิบัติที่สัมพันธ์กันจนสิทธิเหนือทรัพยากรของชาวบ้านไม่เพียงสอดคล้องกับระบบนิเวศ ตลอดจนแบบแผนทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ประเด็นในการจัดการและอ้างสิทธิ สามารถทำความเข้าใจในประเด็นหลัก ๒ ประเด็น คือ ๑) ระบบการจัดการสิทธิและอ้างสิทธิเหนือทรัพยากร โดยชุมชนและองค์กรชุมชน และ ๒) อุดมการณ์สิทธิและเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน

๕.๑๐.๑ ระบบการจัดการสิทธิและการอ้างสิทธิเหนือทรัพยากรชุมชนโดยองค์กรชุมชน

ชุมชนพยายามที่จะควบคุมการถือครองพื้นที่ หรือการใช้ทรัพยากรของชุมชนผ่านองค์ความรู้ภายในชุมชน เช่น ชาวบ้านที่มีอาชีพจับปูแปดต้องออกหาปูกันตลอดทั้งคืน และปูแปดก็มีขนาดเล็กลง ทำให้ชาวบ้านต้องร่วมรณรงค์ไม่จับปู โดยมีกฎของกลุ่มอนุรักษ์ว่าด้วยการจับสัตว์น้ำในบริเวณป่าชายเลน ผู้ใดฝ่าฝืนปรับ ๑,๐๐๐ บาท จนประสบผลสำเร็จในการเพิ่มรายได้ ทำให้ชาวบ้านที่ทำอาชีพประมงมีกำลังใจในการร่วมอนุรักษ์

กิจกรรมต่างๆ วางอยู่บนพื้นฐานของการทำความเข้าใจกันในหมู่บ้านของตนก่อนที่จะออกกฎข้อบังคับหมู่บ้านทุกครั้งจะต้องมีการประชุมกลุ่มบุคคลที่เกี่ยวข้องภายในชุมชน และที่สำคัญเมื่อร่างกฎข้อบังคับเสร็จสิ้นแล้วจะต้องได้รับความเห็นชอบจากคนกลุ่มต่างๆ ภายในชุมชนก่อนประกาศใช้ได้

๕.๑๐.๒ อุดมการณ์สิทธิและเครือข่ายองค์กรชาวบ้าน

กระแสการพัฒนาที่รุกคืบเข้ามาในชุมชน จากอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะพื้นที่บ้านเป็ดรีดโน ได้ผ่านการเรียนรู้จากสังคมแบบดั้งเดิมที่เน้นทำกินพออยู่กันไป จนกระทั่งเข้าสู่ยุคที่ชาวบ้านต้องพึ่งพาระบบเศรษฐกิจจากภายนอกจนทำให้เป็นหนี้สิน แต่สิ่งที่สำคัญคือป่าชายเลนที่ยังคงอยู่กับชาวบ้าน แม้จะถูกทำลายไปในบางส่วนจากคนภายนอกก็ตาม

ชาวบ้านได้ร่วมกันใช้ทรัพยากรอย่างเหมาะสม จากองค์ความรู้ที่ชุมชนสะสมและจากองค์ความรู้ภายนอก ชาวบ้านตระหนักว่าสิทธิของชาวบ้านต่อป่าชายเลนคือ การร่วมกันอนุรักษ์และใช้พื้นที่อย่างเหมาะสม การอนุรักษ์ป่าชายเลนมิใช่แค่เพียงเก็บเอาไว้ไม่ถูกหยิบมาใช้ประโยชน์เหมือนเช่นที่ราชการต้องการให้เป็น ซึ่งต่างกับชาวบ้านอย่างสิ้นเชิงที่ชาวบ้านคิดว่า ป่าชายเลนเป็นแหล่งพึ่งพาอาหารทั้งคนและสัตว์ ปัญหาไม่อยู่ที่ว่ามีคนเข้าไปใช้ทรัพยากร แต่กลับอยู่ที่ว่าทรัพยากรถูกใช้อย่างยั่งยืนหรือไม่

ชาวบ้านตระหนักถึงสิทธิของตนเองในพื้นที่ป่าชายเลนที่ต่างช่วยกันอนุรักษ์จนกระทั่งจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนขึ้น กิจกรรมที่สำคัญในพื้นที่ อาทิเช่น การจัดกิจกรรมใน

การอนุรักษ์ ทั้งปลูกไม้เพิ่มเติมในพื้นที่ จัดเวรยามตรวจตราพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อป้องกันคนเข้ามา ลักลอบตัดไม้ หรือ ลักลอบใช้วนลาก นอกจากนี้กลุ่มอนุรักษ์ของชุมชนยังได้ขยายความร่วมมือ การสนับสนุนให้หมู่บ้านต่างๆ ที่เข้าร่วม โครงการจัดทำฐานทรัพยากรและแผนการจัดการ ทรัพยากรป่าชายเลนในระดับหมู่บ้าน เพื่อให้ระบบนิเวศชายฝั่งได้รับการปกป้องและใช้ประโยชน์ ได้อย่างยั่งยืน

๕.๑๑ การใช้ประโยชน์ป่าชายเลนอย่างยั่งยืน

ในปัจจุบันผืนป่าชายเลนบ้านเปรี๊ตโน ได้ผ่านประสบการณ์ทางสังคมมากมายทั้งใน ด้านลบและด้านบวก ทำให้ผืนป่าบางส่วนได้รับผลกระทบทั้งถูกทำลายไป แต่ในช่วงสิบกว่าปีที่ ผ่านมานี้ ชาวบ้านในชุมชนต่างช่วยกันอนุรักษ์พื้นที่ป่า จนปัจจุบันนี้ป่าชายเลนนอกจากได้เป็น แหล่งอาหารของชุมชนแล้ว ยังเป็นพื้นที่ดูงานในการอนุรักษ์ในระดับประเทศด้วย ทำให้เห็นว่าป่า ชายเลนเป็นสิ่งที่เชื่อมต่อระหว่างระบบการผลิตแบบหาอาหารจากป่า ซึ่งถือได้ว่าเป็นระบบที่มี ความน่าสนใจ ๔ ประการ คือ ๑. ความยั่งยืนทางด้านอาหาร ๒. ความยั่งยืนของระบบนิเวศ ๓. ความยั่งยืนของชุมชน ๔. ความยั่งยืนด้านเศรษฐกิจ

๕.๑๑.๑ ป่าชายเลนกับความยั่งยืนด้านอาหาร

เมื่อพิจารณาป่าชายเลนกับความมั่นคงทางด้านอาหารแล้ว สามารถพิจารณาได้ ๓ ด้าน ๑. ความเป็นธรรมชาติ ชาวบ้านสามารถหาอาหารจำพวกอาหารทะเล จำพวกหอยหรือปูแสม วัตถุดิบที่ได้ชาวบ้านบางกลุ่มสามารถนำไปแปรรูปเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับกลุ่มที่สำคัญผลผลิตที่ได้ เป็นผลผลิตที่มีคุณภาพใกล้เคียงกับผลิตผลจากธรรมชาติและปลอดจากสารเคมีการเกษตร ๒. ความ พอเพียงต่อความเป็นอยู่และระยะเวลาในการบริโภค หมายความว่า แหล่งอาหารอย่างป่าชายเลน สามารถตอบสนองต่อความต้องการบริโภคของคนในชุมชนแล้วสามารถนำทรัพยากรไปขายและ เพิ่มรายได้ให้กับชุมชนและที่สำคัญด้วยความยั่งยืนที่เกิดจากการใช้และอนุรักษ์อย่างเหมาะสมจึง ทำให้ทรัพยากรสามารถตอบสนองกับความต้องการของชุมชนได้ ๓. การพึ่งตนเองด้านอาหารของ ครอบครัวและชุมชน หมายความว่า ชุมชนสามารถหาอาหารและสามารถพึ่งพาตนเองได้

ในด้านของความหลากหลายของพันธุ์พืชอาหาร พบว่า ป่าชายเลนนอกจากจะมี ความหลากหลายของสัตว์น้ำซึ่งเป็นแหล่งอาหารแล้วยังมีต้นไม้ที่เป็นสมุนไพร จำนวนกว่า ๑๐ ชนิด ซึ่งชาวบ้านบางกลุ่มสามารถนำยาสมุนไพรมารักษาโรคในขั้นต้นได้

๕.๑๑.๒ ความยั่งยืนของระบบนิเวศ

ในประเด็นปัญหาความสมดุลของระบบนิเวศของป่าชายเลนบ้านเปรี๊ตโนนั้น แม้ ในอดีตสภาพแวดล้อมของป่าชายเลนจะถูกทำลายจากกลุ่มนายทุน หรือชาวบ้านบางคนที่อยู่นอก พื้นที่ก็ตาม แต่ปัจจุบันชาวบ้านได้ตระหนักถึงความสำคัญของแหล่งอาหารของตนเอง จนผู้ใหญ่ บางท่านในชุมชนเคยบอกว่า “ต่อให้เศรษฐกิจประเทศเป็นเช่นไร แม้ไม่มีงานทำ แต่ชุมชนก็มี

อาหารกิน “ไม่อดตายอย่างแน่นอน” จึงทำให้ชาวบ้านต้องหันกลับมาอนุรักษ์ผืนป่าผืนนี้เอาไว้ เริ่มตั้งแต่การใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า ตั้งแต่ต้นไม้ในป่าชายเลน แม้จะอนุญาตให้ตัดใช้ได้ แต่ต้องผ่านความเห็นชอบจากคณะกรรมการกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนก่อน ที่สำคัญต้องเป็นบุคคลยากไร้ เมื่อตัดไม้แล้วต้องปลูกต้นไม้ชนิดนั้นคืนให้กับป่าด้วย

ในส่วนของทรัพยากรอื่นๆ อย่างสัตว์น้ำที่ชาวบ้านจับมาขาย ที่ถือเป็นอาชีพหนึ่งของชาวบ้าน ทางชาวบ้านได้เรียนรู้ถึงการหาพันธุ์ลูกปูคามาเลี้ยงและหาวิธีเพิ่มผลผลิตในธรรมชาติ จึงได้ร่วมกันคิดและเชิญนักวิชาการประมงเข้ามาให้ความรู้ในกระบวนการทดลองเรื่องการเพิ่มผลผลิตปูทะเลในธรรมชาติในรูปแบบการทำนาการปู จนทำให้ปัจจุบันนี้จำนวนปูคามีจำนวนมากขึ้น

นอกจากนี้ ชาวบ้านยังได้ร่วมกับองค์กรภายนอกในการวิจัยหน้าทะเล เพื่อทราบว่าบริเวณชายฝั่งทะเลมีจำนวนเพิ่มขึ้นหรือลดลง ซึ่งชาวบ้านมักพบว่าการพังทลายของตลิ่งชายฝั่งทุกปีได้ส่งผลกระทบต่อป่าชายเลน ซึ่งงานวิจัยของชาวบ้านพบว่าปัจจัยหนึ่งมาจากการดินเลนชายฝั่งไม่จับตัว เพราะมีเรือคราดหอยแครงเข้ามากวาดดินจนเหลว ชาวบ้านจึงได้ทำแนวปะการังเทียม(เต้ายาง)ขึ้นซึ่งช่วยป้องกันเรือคราดหอยเข้ามาในพื้นที่ จึงเห็นว่าชาวบ้านไม่ใช่เพียงแค่ผู้ใช้ทรัพยากรเท่านั้น แต่ยังรักษาให้ทรัพยากรอยู่ได้สืบไปชั่วลูกหลาน

๕.๑๑.๓. ความยั่งยืนของชุมชน

การจัดการทรัพยากรป่าชายเลนและชายฝั่งทะเลบ้านเปรี๊ตใน เกิดจากการตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรท้องถิ่นที่ส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของชุมชน การลุกขึ้นมาปกป้องฟื้นฟูทรัพยากรของชาวบ้านเป็นกระบวนการเรียนรู้การทำงานร่วมของคนในชุมชน และประสานความร่วมมือของหลายภาคส่วนที่ให้การสนับสนุนการจัดการทรัพยากรของชุมชน ทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และสถาบันทางวิชาการ

องค์กรชาวบ้านเปรี๊ตในประสานความร่วมมือในการบริหารจัดการทรัพยากรป่าชายเลนและชายฝั่งทะเลบ้านเปรี๊ตใน จนถือได้ว่าประสบความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรมในระดับพื้นที่ กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษาการจัดการระบบนิเวศป่าชายเลนโดยชุมชนมีส่วนร่วม และยังสามารถขยายผลบทเรียนของกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเปรี๊ตในสู่หมู่บ้านอื่นอีกด้วย

การรวมกลุ่มของชาวบ้านเปรี๊ตในต่อการฟื้นฟูทรัพยากรและชายฝั่งทะเลอย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งทุกวันนี้เกิดกลุ่มพัฒนาต่างๆ ในชุมชน ที่เชื่อมโยงกับการสร้างความยั่งยืนให้กับชุมชนทั้งรายได้จากการจับสัตว์น้ำ ที่สำคัญคือทำให้ทุกคนมีงานทำ และมีแหล่งอาหารภายในชุมชนเอง

ด้วยความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรป่าชายเลนและชายฝั่งทะเลจนเกิดรูปธรรมอย่างชัดเจน สามารถนำไปขยายผลทางนโยบาย สร้างพื้นที่ต้นแบบของการจัดการทรัพยากร โดยชุมชนมีส่วนร่วม และการขับเคลื่อนงานแบบเครือข่ายองค์กรประชาชนที่ร่วมมือกับ

ภาครัฐ ในหลายระดับตั้งแต่ท้องถิ่นจนถึงระดับชาติ จากการถอดบทเรียนที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ การจัดการทรัพยากรท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมขององค์กรชาวบ้านเป็ดไผ่

๕.๑๑.๔. ความยั่งยืนของเศรษฐกิจชุมชน

จากที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นทำให้เห็นว่า ทรัพยากรภายในชุมชนถูกบริหารจัดการ จากชาวบ้าน จนทำให้ทรัพยากรต่างๆ มีจำนวนมากพอที่นำไปบริโภคและขายให้กับพ่อค้าคนกลาง โดยตัวเลขที่ชาวบ้านเก็บข้อมูลเมื่อ ปี พ.ศ.๒๕๕๐ ชุมชนเป็ดไผ่สามารถใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจได้ ทั้งหมด ๑ ชนิด คือ หอยแครง ปูดำ ปูแสม การเพาะเลี้ยงปลา แก้วและปลากะพง น้ำผึ้ง หอยจู้บแจ่ง และกุ้ง นอกจากนี้ยังมีทรัพยากรที่ใช้ในการดำรงชีวิตประจำวันของชาวบ้านซึ่งไม่ได้คิดออกมาเป็นมูลค่า เช่น ไม้ใช้สอยจากป่าชายเลน หอยปากเป็ด หอยพอก ปลาที่จับได้จากธรรมชาติ เป็นต้น ซึ่งข้อมูลการศึกษาเบื้องต้นพบว่าทรัพยากรบ้านเป็ดไผ่ ในสามารถสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจภายในหนึ่งปีมีจำนวน ๕๘,๑๑๕,๖๐๐ บาท

ที่สำคัญนอกจากรายได้จากทรัพยากรโดยตรงแล้ว ภายในชุมชนเองยังสามารถ แปลรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่างๆ เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับครัวเรือน เช่น กลุ่มแม่บ้านได้ร่วมกันแปรรูปเป็น ข้าวเกรียบสมุนไพร ซึ่งเป็นสินค้าที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของชุมชนในปัจจุบัน

๕.๑๑.๕ อนาคต

การอนุรักษ์เกิดการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่น ให้เยาวชนเข้ามาเรียนรู้กับกลุ่มอนุรักษ์ในทุก กิจกรรม จนนำไปสู่การเกิดขึ้นของ “กลุ่มลูกไม้ป่าเลน” ในปี พ.ศ.๒๕๕๐ โดยกลุ่มลูกไม้ป่าเลน ดำเนินงานภายใต้ระบบ “พี่ดูแลน้อง” ซึ่งมีพี่ๆ ที่คอยดูแลน้อง ช่วยปลูกฝังนิสัยรักป่าและพัฒนา ชุมชน

จากสมาชิกเริ่มต้นที่มีเพียง ๕ คน เพิ่มขึ้นเป็น ๑๒ คนในช่วงเวลาไม่ถึงปี ปัจจุบันกลุ่มลูกไม้ ป่าชายเลนมีสมาชิก ๑๕ คน มีกิจกรรมสร้างความรู้ที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและอนุรักษ์ป่า ชายเลนต่อเนื่อง ๖ กิจกรรม

(๑) รายการพูดคุยผ่านเสียงตามสายในทุกวันเสาร์-อาทิตย์ เวลา ๑๗.๐๐ -๑๘.๐๐ น. ทำให้เยาวชนกล้าคิดกล้าทำ

(๒) มัคคุเทศก์น้อย ซึ่งส่งเสริมให้เยาวชนเรียนรู้กับกลุ่มแกนนำอนุรักษ์ของชุมชน และสามารถเป็นมัคคุเทศก์นำผู้เข้ามาเยี่ยมชมดูงานในชุมชนและป่าชายเลน

(๓) กิจกรรมพาน้องท่องป่าชายเลน ซึ่งจัดขึ้นในช่วงปิดเทอมและช่วงเสาร์-อาทิตย์ เพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ให้เด็กและเยาวชนทั้งในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นและอนุรักษ์ป่าชายเลน

(๔) โครงการ My Name is เยาวชนช่วยกันทำป้ายชื่อพันธุ์ไม้ในป่าชายเลน

(๕) กิจกรรมออมทรัพย์กลุ่มเยาวชน ต่อยอดมาจากกิจกรรม “กลุ่มสัจจะสะสม ทรัพย์บ้านเป็ดไผ่” เป็นการปลูกฝังเยาวชนรู้จักการออมแบ่งเป็น ๓ ช่วงอายุ คือ เด็กประถมออม

ลัปดาห์ละ ๖ บาท มัธยม ๑๐ บาท ผู้ใหญ่ ๒๐ บาท นำไปลงทุนทำเป็นของที่ระลึก คือ เสื้อให้กับคนที่เข้ามาเยี่ยมชมเพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน

(๖) การรวบรวมข้อมูลป่าชายเลน เพื่อสร้างความรู้สึกรักผูกพันระหว่างเยาวชนกับป่าชายเลนที่เป็นแหล่งทรัพยากรที่สำคัญของบ้านเป็ดรีดโน

ที่สำคัญมิใช่แค่เพียงบ้านเป็ดรีดโนเท่านั้นที่มีการอนุรักษ์พื้นที่ป่าชายเลน แนวคิดนี้ได้ถูกสานต่อเกิดการขยายเครือข่ายทั้งในระดับตำบลและจังหวัด จากการสัมมนาสัญจร ไปตามชุมชนต่างๆ เพื่อเผยแพร่แนวคิดและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ จัดไปแล้วทั้งหมด ๓ ครั้ง ในพื้นที่ ๖ ตำบล(หนองโสน, น้ำเขียว, หนองเสม็ด, หนองคันทร้ง, ห้วยน้ำขาว และอ่าวไทย) พร้อมทั้งสนับสนุนให้หมู่บ้านที่เข้าโครงการจัดทำฐานทรัพยากรและแผนการจัดการทรัพยากรป่าชายเลน เพื่อให้เกิดความชัดเจนในการดำเนินงาน ซึ่งการพัฒนาเครือข่ายในระดับหมู่บ้านด้วยกัน ทำให้เพิ่มความเข้มแข็ง ด้วยการสร้างกิจกรรมเรียนรู้ร่วมกัน จัดเวทีแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสาร สร้างข้อตกลงร่วมกันทำความเข้าใจ และที่สำคัญการพัฒนาเครือข่ายยังเป็นการยกระดับแผนการจัดการป่าชายเลนชุมชนและทรัพยากรชายฝั่งทะเลระดับตำบล จัดกระบวนการนำเสนอแผนเข้าไปสู่ระดับองค์การบริหารส่วนตำบล เพื่อประสานแผนจัดการระดับหมู่บ้านสู่การจัดการทรัพยากรระดับตำบล

ผลจากการดำเนินการจัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ ในปัจจุบันสภาพป่าไม้และประชากรสัตว์น้ำต่างๆ ได้รับการฟื้นฟูและกลับคืนมาในระดับหนึ่ง รวมทั้งการให้ความร่วมมือจากองค์กรจากภายนอกจนกระทั่งได้รับการยอมรับจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนในการเข้ามาช่วยเหลือและสนับสนุนกิจกรรมของกลุ่มในการอนุรักษ์ป่าชายเลน นอกจากนี้กลุ่มอนุรักษ์ยังได้มีแนวคิดในการขยายเรื่องการอนุรักษ์ออกไปยังหมู่บ้านใกล้เคียงที่มีปัญหาเช่นเดียวกับหมู่บ้านเป็ดรีดโน เช่น กลุ่มชุมชนที่ประสบปัญหาเรือคราดหอยแครงในเขตพื้นที่ที่ชุมชนเคยทำกินเพื่อให้เกิดปรีภษาหรือร่วมกันก่อตั้งเครือข่ายในการต่อรองหรือขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานของรัฐต่อไป

๕.๑๒ ข้อเสนอเชิงนโยบาย และแนวทางการพัฒนาจากชุมชน

(๑) รัฐต้องกระจายอำนาจให้ชุมชนเป็นเจ้าของทรัพยากรและแบ่งปันอย่างเป็นธรรมและยั่งยืน โดยภาครัฐต้องมีส่วนร่วมในการจัดใช้อย่างสมดุลเพื่อคงไว้ซึ่งความหลากหลายทางชีวภาพ

(๒) รัฐต้องสนับสนุนให้ชุมชนจัดทำแผนจัดการทรัพยากรชีวภาพในทุกชุมชน เพื่อสร้างการพึ่งตนเอง โดยให้มีกรอบเวลาการจัดการอย่างชัดเจน

(๓) รัฐควรเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการคัดสรรบุคลากรที่มาทำงานร่วมกับชุมชน

(๔) รัฐควรจัดการศึกษาโดยมีการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นที่สอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนทั้งในระดับชุมชนและมหาวิทยาลัยโดยเน้นแนวคิดทางศาสนาและจริยธรรม เพื่อให้เยาวชนกลับมาทำงานในชุมชนโดยรัฐเป็นผู้สนับสนุน

(๕) รัฐต้องเยียวยาความเสียหายที่เกิดจากนโยบายรัฐที่ส่งผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพของท้องถิ่น

บรรณานุกรม

- กรมป่าไม้. ๒๕๔๐. การใช้ประโยชน์ด้านพืชอาหารจากป่าชุมชนป่าชายเลนบ้านเป็ดใน จังหวัดตราด ส่วนพัฒนานวนศาสตร์ชุมชน สำนักจัดการป่าชุมชน. กรมป่าไม้. กรุงเทพฯ.
- กลุ่มบัณฑิตเกษตรก้าวหน้า. ๒๕๓๐. การเลี้ยงกุ้งทะเลแบบพัฒนา. กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. กรุงเทพฯ,
- กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนาป่าชายเลนบ้านเป็ดใน องค์การบริหารบ้านเป็ดใน. ๒๕๔๕. แผนจัดการป่าชายเลนชุมชนและทรัพยากรชายฝั่งบ้านเป็ดใน. ตราด: ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก. กรุงเทพฯ.
- กังสดาล อยู่เย็น. ๒๕๔๔. พลวัตชุมชนบ้านเป็ดในภายใต้แนวความคิดเศรษฐกิจพอเพียง. วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พรทิพย์ หาผล. ๒๕๔๔. ความสามารถของชุมชนในการจัดการป่าชายเลน : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนบ้านเป็ดใน ตำบลห้วยน้ำขาว อำเภอเมือง จังหวัดตราด. วิทยานิพนธ์พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สื่อพลัง. ๒๕๕๑. ๕ ปีที่ผ่านมา..บ้านเป็ดในยังมั่นคง. ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๓ กรกฎาคม-กันยายน . กรุงเทพฯ: แพลน กราฟิก จำกัด. กรุงเทพฯ.
- ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก. ๒๕๕๐. ป่าชายเลนชุมชนบ้านเป็ดใน ตำบลห้วยน้ำขาว อำเภอเมือง จังหวัดตราด. กรุงเทพฯ: ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก. กรุงเทพฯ.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. ๒๕๔๓. พลวัตของชุมชนในการจัดการทรัพยากรสถานการณ์ในประเทศไทย. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. กรุงเทพฯ.